DEBRECENI EGYETEM FOLIA URALICA DEBRECENIENSIA 24.
FINNUGOR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK DEBRECEN, 2017

Az uráli irodalmak bemutathatóságáról
Pragmatikus mérlegelések[1]

DOMOKOS Johanna

Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest
domokos.johanna@kre.hu

Mottó: „Ha az irodalomnak a történetét bizonyos értelemben a visszájáról írjuk meg […], foglalkozni kell az ígéretekkel, a vallomásokkal, az odavezetett ötletekkel és prefigurációkkal, rekonstruálni kell a folytonosság hiányát, a megkezdett és elszakított szálakat, a nevezetes be nem fejezéseket, a folytatás nélküli köteteket, töredékeket, morzsákat, romba döntött kompozíciókat, formába nem öntött nagy témákat és megérzett formákat, vagy akár a kitalált, de nem megvalósított formákat, eltervezett, de meg nem írt könyveket, szándékokat, a gondolati és művészi fejlődés örvényeit és megszakításait, ördögi köreit, a „zsenialitás" felszabadító borzongásait, az alkotó lelkesedés és az ihlet rohamait, a közös remény örök visszatérését" (Tomasz Burek 1993: 444).

Egy évszázada már jegyezhetjük a komparatisták tanulmányaiban az irodalomtörténet-írás kihívásainak elvi és gyakorlati mérlegeléseit.[2] Míg ez, az irodalomtörténet-írás jogosultságát egyben folyamatosan meg is kérdőjelező diszkurzus kimondottan olyan irodalmi alapokon történik, ahol már kiépült a modern irodalmi infrastruktúra, önálló és többkötetes irodalmi bemutatások születtek, valamint az aktuális irodalomelméletek vetületeiben több évtizede érzékenyen vizsgálják a szövegeket, addig a legtöbb kisebbségi helyzetben alkotott irodalom esetében nagyobb lélegzetű áttekintések meg sem születtek. És ezzel ki is jelölhetjük akár a földrajzi Európán belüli nyugati és keleti

[1] E tanulmány egy olyan uráli irodalomtörténeti kézikönyv megalkothatóságának reményében fogant, melyet először Domokos Péter álmodott meg, és munkássága ezt tőle telhetően maximálisan meg is alapozta.

[2] A témának nagy és izgalmas szakirodalma van, melyek közül említtessenek meg a következő tanulmányok és kötetek: René Wellek (1946), R. S. Crane (1971), H. R. Jauß (1977), David Perkins (1992), Tomasz Burek (1993), Jörg Schönert (2007), Matthias Buschmeier (2014). (A részletes bibliográfiát ld. az irodalomjegyzékben.)

irodalomtudományi praxisok sarkalatos két pólusát, melyek a világirodalom kutatásán belül hasonlóképp felmerülnek.

Míg a 19. század során számos, identitását kereső és legitimizálódó nemzet irodalmai fölé sikerült egységes értelmezési hálót felvázolni, ezáltal le- és behatárolni őket, sikerült kiépíteni az oktatásukat, addig a világ nyelvei több mint háromnegyedén az irodalmi művek alkotása, publikálása és befogadása a mai napig kritikus helyzetben van. Míg egyfelől megtermékenyítően hat a korszakolás (mint pl. felvilágosodás, klasszicizmus, romantika, realizmus, szimbolizmus, impresszionizmus, avantgárd vagy posztmodern stb. irodalmak) szükségszerűségének, mikéntjének, valamint sarkalatos behatárolhatóságának mérlegelése, addig az önmagukat legitimizálni igyekvő kisebb irodalmak egészen másképp vívják harcaikat írásbeliségük történelmi, társadalmi, politikai, kulturális és irodalmi viszonylataiban történő bemutathatóságukért. E két különböző kihívást figyelembe véve, a mai komparatisztikának nemcsak az irodalomtörténet-írás elméleti és módszertani kérdéseiről, hanem az alakuló, tkp. veszélyeztetett helyzetű irodalmak bemutathatóságának lehetőségeiről, céljairól, valamint szerzői, közvetítői és befogadói közönségeiről is el kell gondolkodnia. Így azon kérdések mellett, amelyeket René Wellek különösen a már legitimizált nemzeti irodalmak praxisaiból kiindulva az 1973-as, *The Fall of Literary History* [Az irodalomtörténet bukása] című cikkében felsorol – azaz, hogy mit tekintünk egyáltalán irodalomnak, miként viszonyul az irodalom a történetiséghez, és milyen elméleti apparátusokat használ az önmagát folyamatosan újraíró irodalmi praxisok vizsgálatára –, olyan kérdéseken is el kell merengenünk, amilyeneket pl. Linda Hutcheon *Rethinking the National Model* [A nemzeti modell újragondolása] (2002) című tanulmányában felvet. Ugyanis amellett, hogy üdvözölhető próbálkozásokként végül elelkészülnek egyes szubkultúrák „ellen-irodalomtörténetei" *(interventionist literary histories),* látnunk kell azt a megismételt hegemonikus modellt, amelyet bennük alkalmaznak és általuk történetfilozófiai teleológiákat gyártanak. Ugyanilyen sajátos, de izgalmas részletmodellezésnek tekinthetőek azok a törekvések, melyek azon társadalmi csoportok és miliőik vizsgálatát tűzik ki célul, amelyek meghatározottságaiban színre léphettek az illető alkotók, kutatók, terjesztők és befogadók. Hasonló kérdésekre kerestek választ a német irodalom társadalmi és recepcióesztétikai modellezésén keresztül a konstanzi és bielefeldi iskolák többkötetes kiadványai és elméleti elemzései, pl. a tizenkét kötetes *Hansers Sozialgeschichte…* (Grimminger 1980–2011), vagy legutóbb 2014-ben a *Literaturgeschichte. Theorien – Modelle – Praktiken* tanulmánykötet. Megszívlelendők azon iskolák eredményei is, melyek a korszakolást és a fejlődési modellt teljesen mellőzik, mint például a Szegedy-Ma-

szák Mihály főszerkesztősége alatt létrejött *A magyar irodalom történetei* kiadványsorozat és webfelület (http://villanyspenot.hu/).

Jelen tanulmány azáltal, hogy tömören azt a kérdést világítja meg, hogy miképp lehet az uráli irodalmakat bemutatni, szembenéz azzal a kihívással, amit az egyes kis irodalmak nagy időtávlatú, ugyanakkor sajátos fókuszú összehasonlító modellezhetősége vet fel. A megfelelő támpontok kijelölésével esély nyílik arra, hogy törlesszünk az uralisztika mellett a világirodalom, valamint a komparatisztika hiányosságaiból. Mindazáltal, hogy a hazai és nemzetközi uralisztikai irodalomtudomány talpra állt Domokos Péter 1985-ös és 1987-es alapozó műveivel,[3] valamint néhány további kortárs ilyen jellegű tanulmányával, az uráli nyelvcsalád *összes* irodalmainak egy naprakész, az oktatásban és kutatásban is egyaránt használatos elemzésével adós e terület. Egy ilyen, a kézikönyvekre jellemző pragmatikus célokat szolgáló áttekintésnek támogatnia kell a helyi és nemzetközi kutatók és érdeklődők elsődleges tájékozódási igényét arról, hogy milyen körülmények között születhettek és születnek meg az egyes nyelvek *materia poeticái.* Ugyanakkor az érdeklődők elvárási horizontja is mindig változik, amiatt újabb és újabb irodalomtörténeti bemutatásoknak is kell születniük (ld. Palumbo-Liu 2008).

Mit érthetünk uráli irodalmak alatt?

Az uráli irodalmak kifejezés esetében érdemes és szükséges az irodalom fogalmát olyan nyelvi megnyilvánulásokat felölelően kitágítani, melyek esztétikai/poétikus funkcióval rendelkeznek (azaz Roman Jakobson kommunikációs elméletének értelmében ez a funkció dominál bennük). Ez teszi lehetővé, hogy az adott 'irodalom' vizsgálatakor kitérhessünk nemcsak a szűkebb értelemben vett szóbeli, kéziratos vagy nyomtatott, valamint digitális irodalmi alkotásokra, hanem a szóbeli és írott dokumentumokban, hétköznapi és művészi eseményekben megvizsgálhassuk az adott uráli nyelv ún. 'performatív textuális poétikáját' (pl. hittérítői szövegekben, bibliafordításokban, közmondásokban, szólásokban, altatódalokban, valamint a popzene vagy a rap dalok, performanszok és filmek szövegeiben).

Történetileg az uráli irodalmak fedőnevet ugyanazon igény hozza létre, mint pl. a skandináv vagy szláv irodalmakét, melyben a nyelvi rokonság mellett egy tágabb történelmi, kulturális és areális interferencia húzódik meg. A nemzeti romantika korában gyökerező, az uráli nyelvek közös eredetének feltérképezésére létrejövő tudományág, azaz az uralisztika módszertanából ter-

[3] *A kisebb uráli népek irodalmának kialakulása; Handbuch der uralischen Literaturen.*

mészetesen átvehető az egyes irodalmak közös és hasonló irodalomtörténeti eseményeire és létkörülményeire irányuló feltérképezés igénye.

A komparatisztikai célzatú 'uráli irodalmak' megnevezés alá számos részlegesen kiépült kisebbségi irodalmat sorolunk be három teljesen kiépült nemzeti irodalmi mezővel együtt. Így e fogalom felöleli a magyar, finn és észt mellett az északnyugat-szibériai zónához tartozó nyenyec, enyec, nganaszan, szelkup, valamint hanti és manysi irodalmak mellett a közép-oroszországi zónába sorolható komi, udmurt, erza és moksa (mordvin), mari, valamint a tágabb balti zónába tartozó számi, kvén, meänkieli, inkeri, võru, szetu, karjalai, lív, vót, vepsze és izsór irodalmakat, irodalmi törekvéseket.

A kisebbségi uráli nyelvek szövegvilágainak nemzetközi kutatói köre már több mint másfél évszázada az uralisztika köréből származik, és szövegvilágainak poétikáját a mai napig ilyen fórumokon mutatják be leginkább. Fontos tényező, hogy az uráli nemzeti irodalmak „sikertörténete" a kisebb uráli irodalmak fennmaradásukért tett erőfeszítéseit mindig is inspirálta. Fordított irányban is látjuk, hogy a kisebb uráli irodalmak folklórja jelentős recepcióra talált a nemzeti irodalmak bizonyos korszakaiban. A nemzetközi kutatási hálózat infrastruktúráját nagyjából a három, önálló államisággal rendelkező nemzet tudományszervezése teszi mind a mai napig lehetővé. Ennek etikai vonatkozásával kapcsolatban Csepregi Márta helyesen hangsúlyozza, hogy „nekünk, magyaroknak számarányunkból következően többet kell tennünk kisebb nyelvrokonainkért, mint másoknak. Azért is terhel minket nagyobb felelősség, mint másokat, mert – a finnek mellett – mi tudunk róluk a legtöbbet" (Csepregi 2006: 14).

Addig amíg egyetemi körökben az uralisztikai tanszékek órakínálatain keresztül még lehet az érdeklődőknek (legtöbb esetben a majdani fordítóknak) ezekkel az irodalmakkal érintkezniük, és a nyelvészeti tanulmányokat kibővítő kulturális és irodalmi érdeklődés kiszolgálását megszívlelő tanárok tollából még születnek irodalmi tanulmányok, addig az 'uráli irodalmak' életben tartható fogalomnak bizonyul. Ezt támogatja az egyes irodalmak és kutatóik megnyilvánulását rendszeres időközökben, különböző szempontok alapján súlyzó nemzetközi események, legyenek ezek írói, kulturális, nyelvészeti konferenciák, kongresszusok, vagy irodalmi kiadványok (antológiák, tematikus számok), estek és művészeti fesztiválok. Hogy kik szervezik ezeket az eseményeket – ezen is érdemes elgondolkodni.

Areális csoportosíthatóság

A fentiekben az uráli irodalmak csoportosítására a nagyobb csoporton belüli, egymáshoz való közeliségük alapján három kisebb, földrajzilag jobban

behatárolható zónát (Északnyugat-Szibéria, Közép-Oroszország és a tágabban vett Baltikum), valamint egy további tengelyt (nemzeti irodalmak) javasoltunk. Míg a zónák irodalmaihoz a kisebbségi létben, a nyelvváltással komolyan fenyegetett etnikumok irodalmai sorolódtak, addig az utóbbihoz a saját nemzeti keretein belül működő finn, észt és magyar irodalmat soroltuk. Ha a bevezető fejezetben megemlített nyugati és keleti irodalmi pólusokra gondolunk, akkor az uráli irodalmakkal olyan, a földrajzi Európa határait is átlépő irodalmi praxisváltozatokra kapunk példát, melyekkel az írásbeliség és irodalmiság helyi és egyetemes sajátosságaira reflektálhatunk. Történeti vonalon mindenképp kihangsúlyozódnak a szóbeli és írásbeli irodalmi műfajok és irányzatok kialakulásai. Topográfiai vonalon kiemelkedik a nyelvjárási és közigazgatási tagolódás fontossága, egy-egy vidék vagy város, ezen belül egy-egy kulturális intézmény irodalmilag meghatározó szerepe (pl. Kazanyi Nemzetiségi Tanítóképző, a Leningrádi Északi Népek Intézete), míg a társadalmi differenciáltság függvényében figyelemmel kísérhetjük az osztály- és nembeli különbségek kihatásait az irodalmi világok kiépítésében és fenntartásában.

Míg a zónák összessége az irodalmi jelenségek izgalmas és széles skáláját példázza, addig a zónákon belül a hasonlóság, egyezés és különbözés nyer nagyobb teret. Például az északnyugat-szibériai zónára érvényes az, hogy az 1917-es forradalmat követő társadalmi, politikai körülmények befolyásolták írott, anyanyelvű irodalmaik létrejöttét, míg a középzónában erre már a 19. század végén lehetőségek nyíltak, melyek azonban 1917 után teljesen mellőzve voltak. A középső zónában a sztálini terror évei különösen erős nyomokat hagytak (ld. Szofin-ügy), míg a tágabb balti zónában az Oroszországon kívüli irodalmi modellek erőteljesebben hatottak (ld. a német irodalom szerepe a 19. század észt irodalmában, valamint a finn–skandináv irodalmak szerepe a karjalai vagy a számi irodalomban). Ugyanakkor a zónák és a nemzeti irodalmak tengelyét erősen megosztja az anyanyelvi irodalmak nyelvi stabilitása. Ugyanis az összes, Oroszország területén használt uráli nyelv és irodalom a veszélyeztetettség többé-kevésbé súlyos fokán áll. Irodalmuk bemutatásának újonnan történő felvállalása kollektív önérzetüket, kulturális revitalizációjukat nagyban támogatná.

Mit adhat egy uráli perspektíva olyan irodalmaknak, mint az észt, finn és magyar? A nemzeti identitás ápolásában, saját irodalomtörténeti fejtegetésekben keveset nyom ez a latba (ellentétben a zónák irodalmaival), viszont annál inkább közvetíthetnének a zónák irodalmai és a világirodalmi körforgás között. Amellett, hogy maguk jelenlétét is folyamatosan igazolniuk kell, fordításokkal, tanulmányokkal, intézményes kereteikkel nagyban hozzájárulhatná-

nak a kisebbek kulturális, oroszországi multikulturális és világirodalmi legitimizációs folyamataihoz. Ugyanakkor az uráli irodalmi praxisok sokféleségéről való, uralisztikán is túlmutató értekezése nagyban alátámasztaná a komparatisztika küldetését.

Miként mutassuk be az uráli irodalmakat?

Ha azzal a gondolattal játszunk el, hogy egy világnyelven publikálandó uráli irodalmi kézikönyvnek milyen legyen az egészre kitekintő egységes bevezetője, majd a zónák történeti, kulturális, gazdasági, politikai, demográfiai dinamizmusát ismertető felvezetése, valamint az egyes irodalmakat tárgyaló fejezetei, akkor további izgalmas kérdések merülnek fel.

Egyfelől maga a keret mindenképp fogódzót ad, hisz az uráli nyelvi keretben létrejött irodalmi alkotások, törekvések, félbe maradt fejlődési vonalak, műfaji sajátosságok és hiánypontok, helyi és nemzetközi recepciótörténetek számos interferenciát mutatnak fel. Ezen irodalmak bemutatásakor tudatában kell lennünk annak is, hogy „ami hiány", vagy amik miatt nem jöhetett létre az egyes irodalmi törekvések között szorosabb kapcsolat, az is „beszél", az is „dokumentum". Magát a hiányt is fel kell fejteni amellett, hogy az irodalmiságot is tágabban kell értelmezni. Míg nemzeti irodalmak esetében az irodalmat annak szűkebb értelmében alkalmazhatjuk, addig a zónák irodalmainál az esztétikai kritériumot érdemes kitágítani. Általa mindazon nyelvi elemeket tartalmazó kommunikációs forma jelentőséget kap, melyben az esztétikai kritérium hangsúlyosabban érvényesül.

Északnyugat-Szibéria, Közép-Oroszország és a tágabban vett Baltikum

Az egyes zónák irodalmai bemutatásainak linearitására vonatkozóan kiemelhető pár általános javaslat, míg az uráli irodalmak különböző történeti és társadalmi adottságai egészen a műfaji és kutatásbeli hangsúlyokig épp azt teszik lehetővé, hogy ezen belül nagyon eltérően súlyozódjanak egyes szempontok. Például a számi irodalom női íróinak és posztkoloniális erővonalainak feltérképezése mindenképp nagyobb részletességgel jelenik meg az északszámi irodalmi fejezetben, mint, mondjuk, a hanti irodalomban, ahol a szerzőknek e tekintetben úttörő munkát kell végezniük.

A zónákat érintő hasonló kihívások mellett (pl. keresztény térítés, szovjet kultúrába való betagozódás) az írásbeliség és az irodalmiság történelmi dimenzióban való megközelítése kiemeli nyelvi és műfaji heterogenitásukat, szövegbeli tradícióik sokféleségét, szépirodalmi műveik létrehozhatóságának, topográfiai és topológiai meghatározottságaink különbözőségeit – ezek

bemutathatóságuk elvi és gyakorlati kereteit feszegetik. Ezen irodalmakban járatlanoknak természetesen nagy segítséget nyújtanak az egységesítő kritériumok (pl. finnugor nyelviségük, kollektív identitásuk és kultúrájuk az „orosz medve ölelésében", erős szóbeli hagyományok, induló irodalmak, korlátolt gazdasági lehetőségek, közös konferenciák, valamint „világirodalmiságuk" próbakörei a finnugor hálózaton belül), mégis minél inkább elmélyedünk az irodalmak bemutatásában, annál inkább érzékelhetjük a közöttük levő sarkalatos különbségeket. Ez utóbbit természetesen nem kell egy őket bemutatni kívánó kézikönyvnek eltussolnia, hanem fel kell vállalnia eltéréseiket, párhuzamosságaikat, valamint sokatmondó hiányosságaikat és kihívásaikat.

Az uráli irodalmi életeken belüli korszakok, a tematikai hangsúlyok és a különböző stilisztikai megoldások mindenképp általános európai irodalmi modellek és sajátos helyi politikai konstellációk szinkretizmusát mutatják. A többnyelvűség kihívásai például erőteljesen nyilvánulnak meg a 21. századi finn, svéd, számi, meänkieli vagy kvén irodalom keretein belül, vagy a kortárs magyar irodalom anyaország-határain kívül szerveződő irodalmi életeiben, az eloroszodás nagy léptékű előrehaladásáról tanúskodó karjalai irodalomban vagy az önmaga anyanyelvi formáiért többet tevő udmurt irodalomban. Mégis számos vonatkozásban különböznek egymástól. Gazdasági, valamint ökológiai krízisek is eltérően érintik ezen irodalmak létkereteit. Mindenesetre, közös irodalomtörténeti bemutatásaik ezen és számos további kérdésre nem a válaszadás vagy irányadás kijelölése céljával fognak születni, hanem annak szándékával, hogy ezen irodalmaknak megszülethessen egy vagy több olyan tudományos módszerekkel készült, de laikusok számára is izgalmas leírása, melyek a helyi, az uráli és a világirodalom fehér foltjainak megszüntetésére törekszenek.

A fejezetek felépítése

Az egyes bemutatások bevezető alegységeinek érdemes kitérniük arra, hogy az illető kisebbségnek történeti létét miként alakította a környező népek terjeszkedése, és jelenleg milyen politikai és jogi keretek között élnek, valamint a nyelvtörténeti és nyelvjárási fejleményeikre, és ezek veszélyeztetettségének és revitalizációjának mai állapotára is. Irodalmiságuk szakadozott előtörténete, szóbeli hagyományaik feljegyzéseinek korszakonkénti áttekintése, az irodalmi nyelvezetek kialakítására tett többszörös próbálkozás szintén szót érdemel. Folklórjuk – mint szépirodalmuk legfontosabb ösztönzője és társa – mindenképp részletesebb bemutatást igényel, és ebben épp a finnugor kutatók gyűjtőmunkái töltenek be kiemelkedő szerepet.

A kereteket és beágyazódást nyújtó bevezető után az egyes irodalmi fejezetek központi része az irodalmi szövegek és események olyan elemzését tűzheti ki célul, melyben különböző perspektívák mentén felállított értelmezési tengelyek érvényesülnek, pl. az irodalmi fejlődés kultúrtörténeti korszakolása; hogyan és mely műveken, eseményeken keresztül támogatta az irodalom a közösségi tudatot, miként épültek ki a költői, prózai és drámai műfajok, miként befolyásolta a mai napig az orosz nyelven való írás az anyanyelvi írást, és mely művek és írók játszottak és játszanak mind a mai napig ebben szerepet.

Irodalmuk történeti periodizálásának árnyalása különböző egyéni támpontokat vehet igénybe egy olyan nagyobb léptékű ütemezésben, melyben az 1917-es októberi forradalom, az 1930-as évekbeli sztálini terror, a XX. Szovjet Pártkongresszus (1956), az 1970-es évek, majd a peresztrojka és a jelenlegi politikai feltételek szerepet kapnak. Egyes korszakokon belül különböző időszakos alműfajok (pl. kommunista agitációs szövegek), ill. a nyelvszociológia számára is releváns médiumok jelentkeztek (pl. plakát, szórólap), miközben az irodalom kétszeresen hármas műfaji tagoltsága (költészet, próza, dráma, valamint szóbeli, írásos és digitális) mindenképp kiépülni látszik. Azaz, a korabeli és kortárs állapotok felmérésében érdemes figyelni az irodalmak szóbeli (élő folklór), nyomtatott (napilapok, folyóiratok, könyvkiadók stb.), és később a digitális médiumainak összjátékára (facebook, wiki, weboldalak, digitalizált archívumok stb.), az irodalmi élet szerveződésének (pl. fesztiválok, slam-estek) és recepciójának (pl. az oktatásban) diakrón és szinkrón lehetőségeire. Az illető irodalom műfajstruktúrájának alaposabb áttekintésében érdemes szem előtt tartani, hogy a tematika mennyire határozta meg a formát, és stilisztikailag milyen jellemzőkkel bírnak. Ezekre jó lenne fejezetekként számos anyanyelvi példát is hozni, melyből az olvasó közvetlen benyomást nyerhet az adott irodalom nyelvi sajátosságaiba, poétikai funkciójába.

Női és gyerekirodalom, etnofuturizmus és multimedialitás, diaszpóra és ökokritika, valamint számos más szűrő érvényesíthető, melyek jelenléte vagy hiánya az illető irodalomtörténeti kutatásban jelentőséggel bír. Hogyan kapcsolódik az irodalom a többi művészeti ághoz (különösen a színházi és filmes világokhoz)? Mennyire nyitott a szomszédos és a távolabbi irodalmakra az orosz mellett? Milyen arányban készülnek fordítások (saját művek oroszra vagy egyéb művek az anyanyelvre)? Ezek és számos további kérdéskörök megvilágítása sokat mondhat az illető irodalom és közössége információáramoltatási lehetőségeiről.

Bemutatásuk záró részeiben ismét nyitni lehet a perspektíván, és kitekintés adható az adott irodalom jelenlevő és prognosztizálható kulturális, politikai, gazdasági, valamint spirituális kihívásaira. Az irodalom a nyelvi revitali-

zációban fontos szerepet kaphat, ebben annak oktatása, kreatív szemináriumokon való művelése, valamint uráli és nemzetközi kontextusban történő kölcsönös nyomon követése ösztönző szerepet tölt be.

Milyen uráli irodalomtörténet kell ma nekünk?

Az uráli irodalmak elsődleges, általános és emiatt reprezentatív és szelektív közös bemutatásához ki kell szabadítani a nyelveket, a műveket, a kultúrákat ideológiai kelepcéiből, meg kell engedni ezeket függetlenedni attól a történeti perspektívától és normarendszertől, melyet jól ismert monokultúrák vetítettek rájuk. Ezen irodalmaknak – olyan individuumok, amelyek saját történetiségük és kollektív történelmiségük kereszttüzében (Wolfgang Braungart metaforáját idézi Buschmeier 2014: 28) élni próbálkoznak – nemcsak etnikumuk nyelvi, kulturális és politikai kontextusainak évszázadokon át radikálisan változó létfeltételeire kell reflektálniuk, hanem problématerületeik leképezésében is folyamatosan változniuk kell.

Az uráli irodalmak bemutatási igényének szembe kell néznie az utóbbi évtizedekben a történeti érzék általános eltűnésével, az oktatás és kultúrpolitika szélsőséges pragmatizációjával, a tömegmédiák kiváltotta képibb információbefogadással. Függetlenítenie kell magát attól, amitől a lengyel irodalomtörténetnek Tomasz Burek szerint óvakodnia kell: azaz „nem az előírt akadémikus, konvencionális, mesterségesen kiérlelt, lekerekített és sima formák után kell nyúlni az éppen hogy nem konvencionális, meghiúsított, nehezen definiálható és megbotránkozást keltő" irodalom bemutatásának (454–455).

Lexikográfia

Miként egyensúlyozódjon ki a hermeneutikus elemzések és a majdnemhogy lexikográfiai bemutatások viszonya? Míg névfelsorolásra, címlistákra a nemzeti irodalmak bemutatásának kereteiben egyáltalán nincs szükség, kisebbségi irodalmak esetében ezen felsorolások elősegíthetik a további kutatásokat. A nemzeti irodalmak történeteinek már megszülettek anyanyelvi és világnyelveken való bemutatásaik, és áttekinthetetlenül sok kisebb tanulmány jelent meg különböző tematikus kötetek, irodalmi lexikonok keretein belül. Ezen irodalmi historiográfiák bemutatását be kell ágyazni a jelentősebb idegen nyelvű tanulmánykötetek, antológiák, folyóiratok, digitális források áttekintésébe. Mindenesetre mindkét fejezettípus jelentős hányadának az egzempláris szövegvilágok elemzését, sajátos eseményeik és kiemelkedő sajátosságaik részletes bemutatását kell tartalmaznia. Hogy mennyire és mi-

nek kapcsán térjenek ki egyes áttekintések a finnugor nyelvű irodalmak idegen nyelveken írt műveinek bemutatására (különösen az oroszul vagy a skandináv nyelveken írtakra), ezt sajátos mérlegelés döntheti el. Fontos kritérium lehet az illető mű tematikája és célközönségének szánt üzenete.

Záró kérdések

Hogyan sikerül áttekinteni nem is annyira a mennyisége miatt (mint amiről a nemzeti irodalmak kutatói joggal panaszkodnak), hanem inkább az egyes irodalmakhoz besorolt, ám nehezen fellelhető, elszórtan megőrzött dokumentumokat, melyek „az irodalom élő szubsztanciája – amelyen rögeszmés feladványok és feldolgozandó témák összessége hagyja rajta nyomát –, élő ideáriuma, (Irzykowski kifejezésével) *materia poeticája?*" (Burek 1993: 455). Ezeket hogyan tudja néhány kutató – aki összefogna egy kézikönyv pragmatikus kontextusában egy-egy irodalom bemutatásához – úgy összefoglalni, hogy annak legtöbb megnyilvánulási formáját módszertanilag izgalmasan tudja bemutatni? És ahhoz, hogy bepillantást engedjenek az (irodalmi) kultúrák kihívásainak mélységeibe, mennyire és hogyan kell érinteniük „a történeti folyamatok konkrét emberi, az egyéniség pecsétjével megjelölt, értékteremtő dimenzióját", „a buktatók, a kitaposott ösvények és korlátok egymásra rétegződését… " (Burek 1993: 451, 454)?

Az, hogy milyen hamar lehet összehozni egy ilyen vállalkozást ezen irodalmak és főképp kutatóinak egymástól levő hatalmas távolsága, felkészültségi és mobilitási eltéréseik miatt, és egy ilyen vállalkozásnak miképp sikerülhetne a finnugrisztika oktatásán is túl jelentkező érdeklődést szolgálni, a jövő izgalmas kérdései közé tartozik.

Amire kérdések születnek, azok mögött ott rejlik az érdekeltség és a tettrekészség. Reméljük, hogy a téma jelenlegi problematizálása bátorítja ezen területek kortárs kutatóit. A nemzetközi uralisztika, az egyes irodalmak, uráli és világirodalmi komparatisták és érdeklődők mindenképp sokat nyernének általa. Az uráli irodalmak közös történeti bemutatásának, mely egyben irodalmi rekonstrukció és revindikáció is, fő közösségi célja kulturális propedeutikák nyújtása, melyek bevezetést nyújtanak az irodalmi fejlemények követésével az adott kultúrába, annak értelmezésébe. Az így nyert irodalmi bemutatások kiemelései, történetiségének megvilágított tükörcserepei, sikerrel és bukással végződő eseményei betölthetik azt a feladatot, amire mottónk szerzője, Tomasz Burek úgy utal, mint manapság csupán irodalomtörténészek által művelt társadalmi hivatásra: az imagináció művelése és a kultúrtörténeti tudat kitágítása.

Irodalom

Burek, Tomasz 1993: Milyen irodalomtörténet kell ma nekünk? Helikon 1993/4: 447–459.

Buschmeier, Matthias 2014: Pragmatischer Literaturgeschichte. Ein Plädoyer. In: Buschmeier, Matthias – Erhart, Walter – Kaufmann, Kai (Hrsg.), Literaturgeschichte. Theorien – Modelle – Praktiken. De Gruyter, Berlin – Boston. 11–29.

Crane, Ronald S. 1971: Critical and Historical Principles of Literary History. University of Chicago Press, Chicago.

Csepregi Márta 2006: Miféle testvérek? In: Normantas Paulius – Csepregi Márta: 14 testvér – Finnugor népek. Kossuth Kiadó, Budapest. 7–15. http://www.regulytarsasag.hu/nyelvrokonaink-14-testver/mifele-rokonok/

Domokos Péter 1985: A kisebb uráli népek irodalmának kialakulása. Akadémiai Kiadó, Budapesrt

Domokos, Péter 1987: Handbuch der uralischen Literaturen. Studia uralo-altaica 18. Szeged.

Grimminger, Rolf (Hrsg.) 1980–2009: Hansers Sozialgeschichte der deutschen Literatur. Vol. 1–12. Deutscher Taschenbuch Verlag, München.

Hutcheon, Linda 2002: Rethinking the National Model. In: Hutcheon, Linda – Valdés, Mario (eds), Rethinking Literary History: A Dialogue on Theory. Oxford – New York. 3–49. https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/19081/1/Hutcheon-3.pdf

Jauß, Hans Robert 1977: Literaturgeschichte als Provokation. Grundlegung einer Theorie. Mit Analysen und Bibliographie. München.

Palumbo-Liu, David 2008: The Occupation of Form: (Re)theorizing Literary History. American Literary History 20/4: 814–835.

Perkins, David 1992: Is Literary History Possible? Johns Hopkins University Press, Maryland – London.

Riessler, Michael 2015: Vom Matthäusevangelium zur Wikipedia Medien für das bedrohte Kildinsaamische. In: Alba Niño, María – Kailuweit, Rolf (Hrsg.), Freiburger Romanistischer Arbeiten 9: 127–158.

Schönert, Jörg 2007: Literaturgeschichtsschreibung. In: Anz, Thomas (Hrsg). Handbuch der Literaturwissenschaft. Vol. 2. Rombach, Stuttgart – Weimar. 267–284.

Szegedy-Maszák Mihály (főszerk.) 2008: A magyar irodalom történetei I. Gondolat, Budapest.

Taidé, Jean-Yves – Cerquiglini-Toulet, Jacqueline – Lestringant, Frank – Forestier, Georges – Bury, Emmanuel 2007: La littérature française. Vol. 1: Dynamique & histoire. Gallimard, Paris.

Todorov, Tzvetan 1981: Introduction to Poetics 1. Theory and History of Literature. University of Minnesota Press, Minneapolis.
Wellek, René 1946: Six Types of Literary History. The Critical Significance of Biographical Evidence. English Institute Essays. 107–126.
Wellek, René 1973: The Fall of Literary History. In: Stempel, Wolf-Dieter – Kosseleck, Reinhart (Hrsg.), Geschichte: Ereignis und Erzählung. München. 427–440.

*

How to Present Uralic Literatures?
Pragmatic Considerations

Starting with theoretical considerations about the theory and practice of literary historiography, the paper goes on with presenting very concrete suggestions regarding a handbook on Uralic literatures. When we entertain the thought of publishing such a handbook in a world language, we can imagine a unified introduction that allows space to highlight the cross-sectional themes (e.g., the importance of folklore, the art form of the epic, the several false starts and unfavorable ideological circumstances, language endangerment, multilingualism) and introduce the broad scale of the literary phenomena in question. This might be followed by a descriptive summary of each the East-West Siberian, Central Russian and larger Baltic zones' as well as the axis of national literatures' historical, cultural, economic, political and demographic dynamics. After these the chapters on each literature can follow, allowing further interesting questions of detail to emerge. In one respect, the framework itself would certainly provide a starting point, since the literary creations, attempts, incomplete lines of development, idiosyncratic art forms and points of deficiency, and local and international reception history reveal numerous points of interaction. Next to those issues, the presentation of these literatures must include "what is missing", or the factors preventing a closer connection, or because of which certain literary developments took separate paths: those, too, "speak"; those, too, are "documentation"; and they must also be analyzed in order that their literary qualities can be interpreted more broadly. While we can take literature in its narrower sense in the case of national literatures, in the case of the minority literatures it is worth expanding our esthetic criteria in a way, all forms of communication containing linguistic elements take on significance, in which the aesthetic criterion is realized with greater emphasis.

JOHANNA DOMOKOS